

РЕАКЦИЯТА НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЯ КЪМ БЪЛГАРСКИТЕ КУЛТУРНИ КЛУБОВЕ ПРЕЗ ПРИЗМАТА НА ЧЛ. 11 ОТ ДОГОВОРА ЗА ДОБРОСЪСЕДСТВО, ПРИЯТЕЛСТВО И СЪТРУДНИЧЕСТВО, СКЛЮЧЕН С РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

Д-р Станислав Станев, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Резюме:

Отношенията между Република България и Република (Северна) Македония често са изправени пред предизвикателства. Независимо от факта, че в историята на младата държава Скопие получава най-интензивна подкрепа именно от София, някои политически кръгове залагат именно на антибългарската реторика. Същата до голяма степен има за своя основа историческият разказ – част от образователната система. А към настоящия момент към това се прибавят и редакционната политика на част от медийната среда. Интензивността на тези послания често създава среда на негативни настроения към България сред гражданите на Република Северна Македония. Така формираното обществено мнение създава сериозна пречка в развитието на отношенията между двете държави. Устойчивостта на този проблем във времето накарва София да поиска редица въпроси да бъдат уредени със специален двустранен договор. В същия следва двете държави, освен традиционните декларации за приятелство и добросъседство, да поемат ангажимент и за избягване на езика на омразата. Подписаният през 2017 г. Договор е ратифициран от двете държави и е в сила за тях. Неговите норми обаче не намират очакваното приложение и това си личи по реакцията на македонската държава към българските клубове, регистрирани в градовете Охрид и Битоля.

***Ключови думи:** България, Македония, културни клубове, Охрид, Битоля.*

THE REACTION OF THE REPUBLIC OF NORTH MACEDONIA TO THE BULGARIAN CULTURAL CLUBS THROUGH THE PRISM OF ART. 11 OF THE TREATY ON GOOD NEIGHBOURLINESS, FRIENDSHIP AND COOPERATION CONCLUDED WITH THE REPUBLIC OF BULGARIA

Stanislav Stanev, PhD, University of Plovdiv “Paisii Hilendarski”

Abstract:

Relations between the Republic of Bulgaria and the Republic of (North)

Macedonia often face challenges. Regardless of the fact that in the history of the young country, Skopje receives the most intense support precisely from Sofia, some political circles rely on the anti-Bulgarian rhetoric. The persistence of these messages often creates anti-Bulgarian sentiments, which is a serious obstacle in the development of relations between the two countries. Therefore, Bulgaria requested that these issues be settled with a special bilateral agreement, in which the two countries, in addition to the traditional declarations of friendship and good neighborliness, also undertake to avoid the language of hatred. The Treaty signed in 2017 has been ratified by both countries and is in force for them. However, its norms do not find the expected application and this is evident from the reaction of the Macedonian state to the Bulgarian clubs registered in the cities of Ohrid and Bitola.

Key words: *Bulgaria, Macedonia, cultural clubs, Ohrid, Bitola.*

Увод

Въпросът с езика на омразата към България и българите в Република Северна Македония е изключително актуален. Именно интензивността на негативните послания към България в образователната система и медийната среда на Македония¹ беше причината София да настоява за регулиране на отношенията посредством изрично поети договорни ангажименти. Сключеният между двете държави Договор за добросъседство даде заявка за опит за преодоляване на тези проблеми. Това обаче не се оказа устойчиво и реалностите отпреди подписването на документа отново придобиха актуалност. Усилията, които София полага за излизане от тази ситуация, не просто не дават резултати, а на практика имат обратна реакция. Настоящият анализ прави опит да отговори на въпроса дали става дума за целенасочена държавна политика спрямо България и гражданите на Македония с българска национална идентичност. Отговор на този въпрос се прави опит да бъде намерен чрез реакцията на официалната македонска държава към българските културни клубове, регистрирани там, и провокациите спрямо последните. За по-пълноценен анализ са разгледани и някои исторически аспекти, които се използват като аргументи в рамките на дискусията.

¹ Под понятието Македония може да се разбира историческата държава, област в Гърция, някоя от трите географски области на Македония – Вардарска, Пиринска или Егейска. В настоящото изложение под Македония ще се има предвид държавата Република Северна Македония.

Отношенията Скопие – София и Договорът за добросъседство

(Бивша югославска) Република (сега Северна) Македония² получава своята самостоятелност като част от процеса на дезинтеграция на Бивша Югославия. Реално погледнато Македония³ единствена не се наложи да воюва за своята самостоятелност. Тя обяви своята независимост след референдум, на който сръбската общност гласува „против“, а албанската се въздържа. Първото международно признание държавата получава от България⁴, като подкрепата на София не се ограничава дотук. По време на посещение на руския президент в България, същият възприема аргументите на своя български колега⁵ и Русия, постоянен член на Съвета за сигурност, признава независимостта на Македония. Това дава не просто легитимация на държавата като самостоятелна, но и спокойствие, за да може тя да тръгне по своя самостоятелен път на развитие.

През следващите години основна пречка за развитието на държавата е негативното отношение на Република Гърция. Официална Атина заявява, че не приема името Македония, защото това реферира към нейната история и може да бъде основание за претенции от различен характер⁶. Като част от този конфликт Гърция затваря своето пристанище в Солун за своята северна съседка, което поставя икономиката на Македония пред сериозно предизвикателство. В този момент тя получава подкрепа именно от България, а и от Албания, които ѝ предоставят възможност да използва пристанищата съответно в Бургас и в Дуръс⁷. Спорът за името между двете държави е частично решен с т. нар. „Временно споразумение“ от 1995 г.⁸, с което Македония се съгласява до намиране на компромисно решение за името във

² Конституционното име на държавата след обявяването на независимостта е Република Македония.

³ Черна гора също не воюва, за да получи независимост, но нейните въоръжени сили взеха участие във войните в състава на Югославската народна армия.

⁴ Банчев, Бисер, България и Югославската криза (1989-1995), Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София, 2009, с. 99.

⁵ Желев, Желю. В голямата политика, Труд, 1998, с. 164.

⁶ Според някои анализатори причина за негативната реакция от страна на Атина е и наличието на славяногласна общност, която живее в Гърция, включително по границата с Македония. В тази връзка вж. Илау, Олаф, Майр, Валтер, Балканите – минно поле. Размирният заден двор на Европа, Paradox, София, 2013, с. 203-206.

⁷ Shea, J. Macedonia and Greece: The Struggle to define a new Balkan Nation, McFarland Company Inc. Publishers.

⁸ https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/MK_950913_Interim%20Accord%20between%20the%20Hellenic%20Republic%20and%20the%20FYROM.pdf.

външните си отношения да се нарича Бивша югославска република Македония. Въпросът е окончателно уреден с т. нар. „Договор от Преспа“, в който се посочва, че официалното име на държавата (включително и по Конституция) ще бъде Република Северна Македония⁹.

Независимо от трайно позитивното отношение на София и готовността да се окаже съдействие при всяка възможност, отношенията между двете държави не претърпяват особена динамика. Практически до 1999 г. няма почти никакви двустранни документи (като изключим един договор за пренос на електричество, сключен на английски език¹⁰). Като основна причина за това се изтъква фактът, че между двете държави има т. нар. „езиков“ спор – дали официалният език в Македония е самостоятелен, или представя една от книжовните норми на българския. В тази връзка аргументът, който се ползва от Скопие, е, че България „не признава езика“¹¹. Този аргумент не може да бъде споделен. От една страна, в международното право не съществува институтът признаване на език (признават се държава, правителство, орган на съпротива и т.н. – политически, а не лингвистични категории)¹². От друга страна, в самото начало първият македонски президент Киро Глигоров заявява, че него лично не го притеснява „непризнаването“ на народа (и езика), тъй като отношенията се установяват между държави¹³ (които се признават), а не между нации. В тази връзка може да се формулира извод, че, реално погледнато, спорът за езика се използва основно за политически цели, тъй като има висок популистски заряд. Поддържането на неговата актуалност (езиков спор) на практика отлага сближаването на двете държави в много аспекти, включително относно динамизирането на връзките между тях.

Пробив в отношенията между двете държави се осъществява през 1999 г. Тогава, в разгара на конфликта в Косово¹⁴, Скопие и София правят стъпка за преодоляване на част от пречките. На 22 февруари 1999 г. премиерите на двете държави подписват общ документ,

⁹ <https://vlada.mk/node/17422>.

¹⁰ Пудин, К., Българско-македонските отношения в сферата на сигурността и отбраната, 1999 – 2009 г. Икономически алтернативи, 2009, №5, 90-99.

¹¹ Позицията на много от учените и обществениците в Република България по въпроса за официалния език в Република Северна Македония е формулирана в т. нар. „Бяла книга за езиковия спор между България и Република Северна Македония“, авторски колектив, изд. Орбел, София, 2021.

¹² Видин, Благой, Международно публично право, обща част, изд. Софи-Р, 1999, с. 162.

¹³ Банчев, Бисер, Цит. съч., с. 97.

¹⁴ Повече за косовския конфликт вж. Бояджиева, Надя, Русия, НАТО и средата за сигурност след Студената война, част I, 1989-1999, Даниела Убенова, София, 2013, с. 218-230.

озаглавен „Декларация“¹⁵. Макар и да не е ратифициран от парламентите на двете държави, той има белези на международен договор. В тази връзка негови текстове са средство за преодоляване на спорове и свързаните с тях пречки. Конкретно може да бъде посочен текстът за езиците, който „заобикаля“ езиковия проблем и дава възможност за подписване на множество двустранни документи. Сред тях е договорът, по силата на който Република България предоставя на своята западна съседка огромно количество танкове и артилерийски системи¹⁶. Същите на практика преодоляват огромния оръжен дефицит, пред който се изправят македонските сили за сигурност, след като в началото на 90-те години при своето изтегляне от републиката Югославската народна армия взема на практика цялото въоръжение със себе си.

Изложеното по-горе дава тласък в развитието на отношенията, но не преодолява голяма част от притесненията, които Република България артикулира. Последните са свързани най-вече с коментирания проблем с езика на омразата към България, поддържан от македонската образователна и информационна среда¹⁷. Това е причината през следващите години София многократно да постави въпроса за нуждата от подписване на договор, в който двете страни да уредят конфликтните въпроси. Първоначално Скопие не демонстрира ентузиазъм за уреждане на спорните моменти по този начин, като премиерът на държавата заявява, че няма нужда от такъв документ¹⁸. Малко по-късно обаче в държавата настъпва политическа криза заради огласени подслушани записи на знакови лица, най-вече в политиката. Проведените избори водят не само до смяна на управляващата политическа партия, но и до промяна на отношението към България.

Договорът за добросъседство, приятелство и сътрудничество¹⁹ е подписан на 1 август 2017 година²⁰ от премиерите на двете държави.

¹⁵ <https://epicenter.bg/article/Vizhte-savmestnata-deklaratsiya-na-Balgariya-i-Makedoniya--podpisana-prez-1999-g-/132885/2/48>.

¹⁶ ДВ, бр. 56 от 22 юни 1999, достъпен на адрес: <https://www.ciela.net/svobodna-zona-darjaven-vestnik/document/-12815861/issue/107/sporazumenie-mezhdu-pravitelstvoto-na-republika-balgariya-i-pravitelstvoto-na-republika-makedoniya-otnosno-bezvazmezdno-predostavyane-na-voenna-tehnika-i-bojni-pripasi>.

¹⁷ Живановски, Ненад, Езикът на омразата, Рива, София, 2015.

¹⁸ <https://glasove.com/novini/gruevski-ne-iskame-da-bydem-iznudvani-za-dogovora-s-bylgariq>.

¹⁹ Както е пълното наименование на документа.

²⁰ Датата не е избрана случайно. На този ден се отбелязва Илинден – дата, която е важна не само от гледна точка на религията, но и на историята – тогава е избухнало Илинденско-Преображенското въстание, исторически акт, който е важен и за двете държави.

Договорът е ратифициран²¹ и от двете държави и съобразно основните им закони (конституциите) е задължителен за тях. Самият документ се състои от общо 14 члена. За целите на настоящото изложение специално внимание ще бъде обърнато на:

- Преамбюла – където се реферира към демократичните принципи на Съвета на Европа;

- чл. 2 – където се препотвърждава намерението на двете държави да си сътрудничат в рамките редица организации, сред които Съвета на Европа;

- чл. 8, т. 2, който предвижда създаването на смесена мултидисциплинарна комисия, членовете на която да изчистят спорните в научно (най-вече историческо) отношение въпроси;

- чл. 11, предвиждащ задължението за всяка от двете държави да полага усилия, които да редуцират действия, които могат да бъдат приети като неприятелски. Важен момент е текстът на точка шеста: *„Двете договарящи се страни ще предприемат ефикасни мерки за предотвратяване на недобронамерена пропаганда от страна на институции и агенции и ще обезкуражават дейности на частни субекти, насочени към подстрекателство на насилие, омраза или други подобни действия, които биха навредили на техните отношения.“*

Следва да се има предвид, че подписването на Договора не се приема еднозначно от македонската политическа среда. Редица партии, сред които преди управляващата и понастоящем основна опозиционна (чийто лидер и премиер отклоняваше желанието на България за сключването на такъв договор), сочат, че документът не е в интерес на Скопие и че той не трябва да се подписва., а след като това става факт, залагат в своите политически платформи неговото денонсиране²². Основен аргумент е, че Договорът представлява опасност за македонската национална идентичност, заради което трябва да се иска гаранция от България за нея²³, както и че чрез неговото сключване България цели да асимилира и претопи македонците. Предвид агресивния подход в отправянето на тези послания и резултатите от същите може да се каже, че поведението на определени политически личности, както и пасивното отношение на държавата представляват нарушение на цитираната точка шеста от чл. 11.

Работа на комисията по чл. 8 т. 2 от Договора за добросъседство

²¹ <https://dv.parliament.bg/DVWeb/showMaterialDV.jsp?idMat=123506>.

²² <https://www.24chasa.bg/mezhdunarodni/article/12465110>.

²³ <https://darik.bg/mickoski-trabva-da-iskame-ot-balgaria-pismeni-garancii-za-nashia-ezik-i-identichnost>.

Най-голям заряд в споровете между България и Македония се генерира именно на историческа база. Става въпрос за начина, по който се тълкуват, анализират и изучават определени личности и събития. Въпреки че става въпрос за такива (събития и личности), уважавани и от двете страни на границата, разликата в интерпретациите често създава негативни настроения. Всяка от двете страни смята, че другата „краде“ или „фалшифицира“ историята в своя полза. Научни дебати между изследователи от двете страни не се водят по тези въпроси, което е предпоставка Смесената мултидисциплинарна комисия да се създава на паритетен принцип – по равен брой членове от двете държави и председателствана от двама съпредседатели. Доколкото въпросите, свързани с историята и нейната интерпретация от двете страни на границата, са база за напрежение, тази комисия следва да намери разрешение на споровете, така че те да не могат да бъдат пречка за развитие на отношенията. С оглед на устойчивото разрешаване на дългогодишния проблем, Договорът задава методика и критерии, по които трябва да се води работата на тази комисия: *„Съвместна мултидисциплинарна експертна комисия по исторически и образователни въпроси, за да допринесе за обективното, основаващо се на автентични и основани на доказателства исторически извори, научно тълкуване на историческите събития.“* Т.е. формулирането на изводи да се случва на базата на безпристрастен (на научна база) подход на факти (извори). Високият коефициент на абстрактност на тази препоръка би следвало да внесе успокоение сред тези среди на македонското общество, които заявяват притеснение, че се цели механична и научно необоснована промяна на учебниците по история, която да изразява само българската позиция. И гарант за това е именно фактът, че съставът на комисията е балансиран откъм брой – никоя държава няма повече представители от другата, както и че има двама съпредседатели – по един от всяка държава. Първоначално комисията прави положителни крачки²⁴. Впоследствие обаче между представителите се появява линия на противопоставяне²⁵, която води до липса на продуктивност²⁶, като за определени периоди комисията не работи поради нежелание от македонска страна. Това се оправдава с предизборната обстановка, което пък води до извода, че македонските

²⁴ <https://bnr.bg/varna/post/101052176/sofia-i-skopie-postignaha-saglasie-okolo-obshoto-otbelazvane-na-dena-na-svetite-brata-kiril-i-metodii-i-na-grigor-parlichev>.

²⁵ <https://www.segabg.com/hot/category-bulgaria/bulgaro-makedonskata-komisiya-zatuna-istoriyata-na-x-vek>.

²⁶ <https://bnr.bg/post/101384913/smesenata-balgaro-makedonska-komisia-nama-rezultati>.

членове на комисията в своята работа отдават приоритет на политическата обстановка в държавата. Това, от своя страна, поставя под въпрос постигането на заложените с договора цели²⁷.

Културни клубове

Част от гражданите на Република Северна Македония имат българско национално самосъзнание. Често именно заради него се срещат с определени трудности в резултат на негативни реакции от страна на обществото и/или държавата. Това става причина Европейският парламент да прави препоръки към Скопие за спазване на правата на гражданите с българска национална идентичност²⁸.

Македонски граждани с българско самосъзнание формират свои сдружения. Някои от тях са регистрирани съобразно местното законодателство, което предвижда свобода на сдружаването²⁹. За пълнота на изложението следва да се отбележи, че правото на свободно сдружаване в Република Северна Македония е конституционен принцип и международноправен ангажимент³⁰. Като примери за такива сдружения могат да бъдат посочени Българският културен клуб – Скопие³¹, Сдружението за македоно-българско приятелство³², Сдружение за толерантност и сътрудничество „Хоризонти“, Охрид³³, и т.н.

Особено обществено внимание предизвиква откриването на български културни клубове в градовете Битоля и Охрид. Реално

²⁷ <https://trud.bg/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%84-%D0%BA%D0%B8%D1%80%D0%B8%D0%BB-%D1%82%D0%BE%D0%BF%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%B2-%D0%B1%D1%8A%D0%BB%D0%B3%D0%B0%D1%80%D0%BE-%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B0-%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%81%D0%B8%D1%8F-%D1%80%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B8-%D0%BF%D0%BE%D0%B4-%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8-%D0%B4%D0%B8%D0%BA>.

²⁸ <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P8-TA-2015-0064&language=BG&ring=B8-2015-0212>.

²⁹ <https://rcgo.mk/wp-content/uploads/2018/10/Zakon-za-zdruzhenija-i-fondacii.pdf>.

³⁰ Като член на Съвета на Европа и страна по Европейската конвенция за защита правата на човека и основните свободи.

³¹ <https://bkks.org/>.

³² <https://www.aba.government.bg/organizations/sdruzhenie-za-makedonsko-blgarsko-priyatelstvo-bitolya/933>.

³³ <https://www.aba.government.bg/organizations/sdruzhenie-za-tolerantnost-i-strudnichestvo-khorizonti-okhrid/934>.

погледнато, техните учредители са заявявали своето българско самосъзнание в социалните мрежи дори преди фактическата регистрация на сдруженията. Това, както и имената на по-късно регистрираните сдружения са популярни във виртуалното пространство чрез групи, страници и профили в социалната мрежа „Фейсбук“. Клубът в Битоля носи името на последния водач на историческата ВМРО – Иван (Ванчо) Михайлов, а в Охрид – на българския цар Борис III. Макар и да не са първите такива сдружения, те станаха фокус на внимание, след като бяха официално открити, особено след като на това в Битоля гостуваха представители на висшето държавно ръководство на Република България³⁴.

Провокации

Официалното откриване на културния център фокусира вниманието на македонските медии и някои политически партии използват възможността да натрупат обществена симпатия, използвайки език на омразата срещу България. Като пример може да бъде посочена партията „Левица“, която заявява, че ще се бори за забраната на културния клуб, който е официално регистриран по законите на Република Северна Македония³⁵.

По-малко от два месеца след откриването на клуба в Битоля същият става жертва на агресия. Направен е опит помещението, в което се намира, да бъде запалено. В резултат пострадват неговата врата и фасада. От разпространените кадри от камери за сигурност³⁶ е видно, че става опит за целенасочено деяние, извършено с пряк умисъл от субективна гледна точка. Няколко дни по-късно става ясно, че деецът е певецът Ламбе Алабаковски³⁷. Той е задържан от органите на реда, но срещу неговия арест е оказан натиск. В основата на същия стои именно споменатата партия „Левица“³⁸, която интензивно използва език на омразата към България в своята реторика.

³⁴ <https://bnr.bg/horizont/post/101633189/viceprezidentat-iliana-iotova-i-premierat-kiril-petkov-pristignaha-v-bitola>.

³⁵ <https://levica.mk/2022/08/29/%D0%BB%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%86%D0%B0-%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B5%D1%81%D0%B5-%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D1%86%D0%B8%D1%98%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%B0-%D0%B7%D0%B0-%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%BD/>.

³⁶ <https://dariknews.bg/novini/bylgaria/pokazaha-kadri-ot-podpalvaneto-na-bylgarskiia-klub-v-bitolia-snimkivideo-2320492>.

³⁷ <https://www.mediapool.bg/muzikalna-zvezda-e-podpalvachat-na-balgarskiya-kulturen-dom-v-bitolya-video-news336415.html>.

³⁸ <https://glasnews.bg/sviat-balkani/bitolia-484828/>.

Македонският наказателен закон (Кривичен законик³⁹) има няколко състава, отнасящи се до палежа. Основният е този на чл. 288⁴⁰. Съществува обаче и квалифициран такъв – чл. 313, който санкционира деяния против конституционния ред и сигурността на държавата. За да се отговори на правния въпрос под кой от двата текста следва да бъде подведен под отговорност, следва да се обсъдят мотивите, които са го подтикнали към това деяние. Без анализ на материалите от разследването не може да се даде категоричен отговор на този въпрос. Все пак, въпреки че не могат да бъдат ползвани като аргументи в рамките на съдебно производство, определени изявления пред медиите могат да дадат индикации по въпроса. По думите на защитника на подпалвача, мотивът на последния е било името на клуба⁴¹. Като се има предвид, че автор на изявлението е лицето, на което е възложена адвокатска защита, може да се направи изводът, че умисълът не следва да се ограничи до такъв от битов характер, а като реакция срещу факта, че запаленото помещение е български клуб. А фактът, че носи името на Иван Михайлов (личността на когото е обсъдена по-долу) е допълнителен стимулиращ фактор. Това деяние следва да бъде разглеждано в светлината на споменатия чл. 11 от Договора за добросъседство, приятелство и сътрудничество. Важен аспект на анализирания ситуация е, че според чл. 20 от Конституцията (Устава) на Република Северна Македония⁴² гражданите на държавата имат право на свобода на сдружаването, което е фундаментално по своя характер⁴³. В светлината на цитираните две норми (конституционната на чл. 20 и международноправната на чл. 11 от Договора за добросъседство) и като се има предвид медийното изявление на защитника на дееца, може да се направи изводът, че деянието е насочено именно срещу споменатия чл. 11. В такава ситуация приложение следва да има именно нормата на чл. 313 от Кривичния законик. Санкцията на същия е затвор не по-малко от десет години. В крайна сметка тези мотиви не са споделени от държавното обвинение, разгледало обвинението на подпалвача, и той е осъден на шест месеца условно по чл. 288, ал. 1⁴⁴. За пълнота на изложението следва да се

³⁹ <https://jorm.gov.mk/wp-content/uploads/2016/03/%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D0%BA-%D0%BF%D1%80%D0%B5%D1%87%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BD-%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82.pdf>.

⁴⁰ Който съответства на чл. 330 от българския наказателен кодекс.

⁴¹ <https://news.bg/int-politics/alabakovski-podpalil-tsentara-v-bitolya-zaradi-imeto-mu-ne-zaradi-balgariya.html>.

⁴² <https://www.sobranie.mk/content/Odluki%20USTAV/UstavSRSM.pdf>.

⁴³ Климовски, Саво, Дескоска, Рената, Карамешева Тания, Уставно право, изд. Просветно дело, 2010, с. 240-241.

⁴⁴ <https://novamakedonija.com.mk/makedonija/hronika/lambe-alabakovski-osuden-na->

посочи, че наказанието е наложено по силата на споразумение между държавното обвинение и защитата.

На 07.10.2022 в граничния град и туристически център Охрид е открит български културен клуб, носещ името на българския цар Борис III⁴⁵. Откриването на клуба е съпроводено с протест⁴⁶. Протестът е подкрепен от лидерите на основната опозиционна партия ВМРО-ДПМНЕ и на Левица. По време на протеста събраната група хора използва език на омраза срещу България и българите (включително тези с македонско гражданство). Срещу клуба са хвърляни и яйца⁴⁷. Предвид факта, че с реториката срещу клуба са ангажирани две от популярните партии в Република Северна Македония (изрично подкрепили протеста) и факта, че става въпрос за град с население от почти 40 000 човека, може да се посочи, че проявата не отразява настроението на мнозинството от жителите на гр. Охрид. Това е леснообяснимо, включително предвид на факта, че градът е популярна дестинация за множество туристи от България.

Протестите по време на откриването не са единствената проява срещу охридския културен център. Само седмица след откриването той е нападат с брадва⁴⁸. Разноските по ремонта в този случай (както и след палежа на клуба в Битоля) са поети от фондация „Българска памет“, председателствана от д-р Милен Врабевски. Малко по-късно срещу този център е открита и стрелба с огнестрелно оръжие⁴⁹. Към настоящия момент извършителят на това деяние не е открит. Република Северна Македония заявява, че счита тази проява за вандалски акт⁵⁰. Предвид факта, че става въпрос за серия акции, които са насочени именно срещу клуб на хора с българска идентичност, тезата, че става въпрос за „вандализъм“ (т.е. за хулиганство) е трудно защитима. Изложеното по-горе в своята съвкупност сочи към възможната вероятност да става въпрос за актове, продиктувани от омраза, включително политически мотивирана – казус, който би следвало да се

uslovna-kazna-od-shest-meseci/.

⁴⁵ <https://bntnews.bg/news/otkrivat-vtoriya-balgarski-kulturen-klub-v-ohrid-ochakvat-se-i-protesti-1209852news.html>.

⁴⁶ <https://bnr.bg/post/101717270/shumen-protest-s-vuvuzeli-sreshtu-otkrivaneto-na-balgarskia-klub-v-ohrid>.

⁴⁷ <https://bnr.bg/horizont/post/101717350/protest-i-obidi-pri-otkrivaneto-na-balgarskia-klub-car-boris-treti-v-ohrid>.

⁴⁸ <https://bnr.bg/horizont/post/101720331/47-godishen-maj-ot-ohrid-e-vandaliziral-balgarskia-kulturen-centar-car-boris-treti>.

⁴⁹ <https://euronewsbulgaria.com/news/6575/strelba-sreshtu-bulgarskiya-klub-tsar-boris-treti-v-ohrid-obnovena>.

⁵⁰ <https://www.bta.bg/bg/news/balkans/365536-ministerstvoto-na-vanshnite-raboti-na-severna-makedoniya-osadi-vandalskiya-akt->.

намира под регулацията на чл. 11 от Договора за добросъседство. Подходът на властите в Македония към тези случаи и липсата на реакция съгласно предписаното от този текст (чл. 11) водят до дефицит на т. нар. генерална превенция, което пък от своя страна е предпоставка за ескалация. На 19 януари 2023 секретарят на клуба в Охрид става жертва на агресия⁵¹, мотивирана с това, че е с българско самосъзнание. Тежките му травми мотивират българското правителство да предприеме действия и той е докаран със самолет до България, където да бъде лекуван⁵².

Въпросът с имената на клубовете и аргументите срещу тях

Въпросът с българските клубове, придобил популярност в Република Северна Македония след откриването на последните, повдига въпроса за техните имена.

Както беше посочено, този в Битоля носи името на Иван Михайлов. Неговата личност се възприема негативно от българската историография в периода 1944 – 1989 г. А в Република Северна Македония това е актуалност и към настоящия момент. Основен аргумент срещу него се свързва с обвиненията във фашизъм. Иван Михайлов Гаврилов (наричан още Ванчо) е роден в Ново село (днес част от град Щип, Република Вардарска Македония). Брат на неговия баща е полковникът от българската армия Спиридон Михайлов, който загива на 16.04.1925 в атентата в църквата „Св. Крал“ („Св. Неделя“). Иван Михайлов е секретар на водача на ВМРО – Тодор Александров, до неговото убийство на 31.08.1924. След това става част от ръководството на Организацията, а след смъртта на ген. Александър Протогеров – неин лидер. С личността му се свързват множество прояви в защита на българите във Вардарска Македония⁵³, която към онзи исторически момент е част от Кралството на сърби, хървати и словенци (по-късно Кралство Югославия). С оглед постигане на целите на ръководената от него организация се постига координация с лидера на хърватите Анте Павелич и на албанците – Хасан Бериша (Хасан бей Прищина). Именно към сътрудничеството с хърватите може да бъде отнесен атентатът в

⁵¹ <https://bntnews.bg/news/napadnaha-sekretarya-na-kulturniya-klub-car-boris-treti-v-ohrid-1220880news.html>.

⁵² <https://www.bgonair.bg/a/2-bulgaria/292802-meditsinska-evakuatsiya-ot-ohrid-na-prebitiya-pendikov-samoletat-spartan-spuka-staklo>.

⁵³ Например Македонската младежка тайна революционна организация, Тайната културно-просветна организация на македонските българки, които са обект на преследване от властите в Белград. Повече по въпроса – Ташев. Спас, Противобългарски съдебни процеси в Скопие, изд. Орбел, София, 2021.

Марсилия, при който на 9 октомври 1934 г. югославският крал Александър е застрелят от Величко Керин (Владо Черноземски), член на ВМРО. Превратът от 19 май 1934 г. в България поставя Иван Михайлов и водената от него организация извън закона. През следващите години Иван Михайлов живее в изгнание в Турция, Полша, Хърватия. След края на Втората световна война и до края на живота си той живее в италианската столица Рим. Автор е на няколко тома спомени. Макар и обвиняван във фашизъм, Иван Михайлов не си е сътрудничил с фашистка Италия и нейния лидер (и основател на фашистката идеология – Бенито Мусолини). Сподвижниците на Иван Михайлов (наричани михайловисти) създават Българските акционни комитети в дотогавашната Вардарска Бановина (Вардарска Македония), чиято цел е да поемат непосредственото управление на място. Това е било необходимо, тъй като след разгрома на Кралство Югославия, под натиска на Третия райх, огромна част от чиновниците се отправят на север, което създава предпоставки за безвластие и хаос. В този период част от Вардарска Македония е окупирана и от фашистката държава на Мусолини. Михайловистите се намират в противоречие с тях⁵⁴. В края на Втората световна война Германия прави опит да се свърже с Иван Михайлов, за да му предложи създаване на Независима македонска държава, но той не се съгласява.

Клубът в Охрид носи името на Цар Борис III – българския монарх, който е начело на държавата от 3 октомври 1918 до внезапната си смърт на 28 август 1943 г. Роден е на 30 януари 1894 г. в семейството на баща си княз (по-късно) цар Фердинанд I Български и княгиня Мария-Луиза, Борис III взема участие в Първата световна война като офицер за свръзка, а след нейния край поема българската корона, след като баща му цар Фердинанд I абдикира в негова полза. Управлението на Борис е белязано с трудности, тъй като държавата е в изолация след войната. Направени са два преврата – на 9 юни 1923 г. и на 19 май 1934. В този период е направен и опит да бъде демонтирана държавността посредством атентата в катедралата „Св. Крал“, чиято цел е унищожаването на българския военен и политически елит. Българският монарх успява да стабилизира положението в държавата, както и да елиминира значителна част от ограниченията, наложени на България с

⁵⁴ Коментирайки личности от историята на Македония, които биват възприемани като „фашистки“, следва да се направи паралел с албанските военни формирования Бали Комбатар. Същите са били възприемани като „фашисти“, но са уважавани в средите на етническите албанци. Поради това на тях има посветени клубове, улици и т.н. в смесените райони. По отношение на тях обаче няма ответна реакция, подобна на тази срещу българските клубове. Което е още един аргумент в полза на това, че „фашистката“ аргументация се използва избирателно.

Ньойския договор. Въпреки че е женен за дъщерята на италианския крал, Борис III отклонява предложението лидера на фашистите за съвместна военна кампания срещу Гърция. Царство България е изправено пред дилема дали да бъде атакувано и окупирано от нацистка Германия по примера на Полша и Югославия, или да се присъедини към Оста. Въпреки че избира второто, България успява да се опази от непосредствено военно участие в кампаниите на нацистка Германия и фашистка Италия. Именно поради факта, че е част от Оста, което предотвратява окупацията на страната⁵⁵, България успява да спаси своите граждани от еврейски произход от депортация в трудовите лагери и лагерите на смъртта в Германия. Заслуга за последното имат цялото българско общество, Българската православна църква и, разбира се, монархът⁵⁶. Примерът (със спасяването) не успява да бъде повторен във Вардарска Македония, защото макар нейната територия да е предоставена за администрация на Царство България, Германия възприема нейната територия като част от окупираната Югославия, решенията за която се вземат именно от Берлин. Цар Борис III умира на 28 август 1943 г. след кратко боледуване, като остават съмнения, че е бил отровен⁵⁷.

След официалното откриване на двата клуба редица личности и

⁵⁵ В държавите, окупирани от нацистите, евреите са подложени на депортация. Същото се случва и в тези, които се опитват да излязат от съюза с Берлин – мащабната депортация на евреи от Унгария започва, след като лидерът и доскорошен съюзник на Хитлер, адмирал Хорти, прави опит за завой в своята политика и е свален.

⁵⁶ По отношение на ролята на Царя изследователите са разделени в своите виждания. Едната група смята, че той няма пряко участие в спасяването на българските евреи. Другата група заема обратната позиция и смята, че всяко действие е консултирано и одобрено от него. Интересно е да се отбележи, че първата група паралелно смята, че в България е имало личен режим на Борис III, в рамките на който той е бил своеобразен диктатор, която теза обезсмисля твърдението, че няма участие в хуманния акт, защото, ако е налице личен режим, всички решения, включително изключително важното от международна гледна точка – елиминиране на депортацията, би следвало да се вземе именно от него. В този ред на мисли може да се каже, че втората гледна точка – за участие на Царя в спасяването, е по-достоверна от логическа гледна точка и от такава на източниците. В доклад на германската легация в София е посочено, че депортацията е прекратена „от най-високо“ място. Към този момент по-високо от министър-председателя е само монархът. Груев, Стефан, Корона от тръни, изд. Български писател, София, 2009, с. 423.

⁵⁷ Най-широкоразпространената теза е, че българският монарх е отровен по време на своето посещение при Хитлер, където отказва да предостави български войски за кампаниите на Германия. Съществува и друга теза, че зад смъртта на Царя стои Съветският съюз, който по този начин се е опитвал да елиминира желанието на Борис III да излезе от войната – защото това би запазило самостоятелността на България и би пречатвало последващата окупация на страната и попадането ѝ в съветската зона на влияние. Марков, Дянко, Свидетелствам под клетва, София, 2012, Ренесе, с. 28-48.

организации, както и дете основни опозиционни партии мотивират своите възражения именно с имената на организациите. Те посочват, че са неприемливи, защото става въпрос за спорни от гледна точка на македонската историография личности, които са фашисти. От изложеното по-горе се вижда, че тези възражения нямат фактологическа обосновка. Нито Иван Михайлов, нито цар Борис III са били привърженици на идеологията на Бенито Мусолини, и двамата са били скептични към политиката на Хитлер. Независимо от това аргументът за фашизма се използва, тъй като македонската идентичност има своята „антифашистка“ основа – АСНОМ, който дори е изрично посочен в преамбюла на основния закон на страната по време на неговото приемане след обявяване на независимостта⁵⁸. В тази връзка „фашизирането“ за политически цели на определени личности или събития има висока степен на успеваемост на политическите послания.

За пълнота на тази част на изложението следва да се отбележи, че по отношение на личността на Иван Михайлов и допустимостта организации да носят неговото име, има произнасяне на Съда за правата на човека към Съвета на Европа (популярен като „Съда в Страсбург“). През 2000 г. в Охрид е регистрирано сдружение с наименование „Радко“⁵⁹. През 2001 г. регистрацията му е заличена с решение на Конституционния съд. „Радко“ отнася въпроса до Съда в Страсбург, който се произнася, че с това свое решение Македония е нарушила чл. 11 от Европейската конвенция за защита правата на човека и основните свободи (ЕКПЧ)⁶⁰. „Радко“ е регистрирано официално⁶¹. Следва да се има предвид, че фактът, че сдружението посочва като свой патрон именно личността на Иван Михайлов, не се възприема от съдебния състав като основание да остави жалбата на „Радко“ без уважение. Към настоящия момент не е налице изменение на ЕКПЧ, което да предполага, че съществуването на такова сдружение би следвало да може да се приема негативно от държавата.

Изменение на законодателството в Република Северна Македония

След откриването на културния клуб в Охрид темата за него става основна за държавата, като агресивният популизъм на

⁵⁸ Шкарич, Светомир. Научно тълкуване. Устав на Република Македония, изд. Култура, Скопие, 2014, с. 87.

⁵⁹ Един от най-популярните псевдоними на Иван Михайлов.

⁶⁰ "Македонија го загуби спорот со „Радко“ во Стразбур", Утрински весник, број 2888, петок, 16 јануари 2009.

⁶¹ http://www.radkomak.org/PDF/Registracija_RADKO.pdf.

споменатите две опозиционни партии става причина и управляващата партия да прибегне до същата реторика. Премиерът Димитър Ковачевски заявява, че осъжда отварянето на клуб, носещ името на Цар Борис III, защото намира това за провокация⁶². В опитите си да „навакса“ с популизма на опозиционните партии, управляващата коалиция решава да прибегне към промяна на законодателството по отношение на сдруженията. ПП ВМРО-ДПМНЕ предлага да се приеме закон, който да не позволява сдруженията, регистрирани в Република Северна Македония, да носят определени имена (като тези на Цар Борис III, баща му цар Фердинанд) и т.н. Предвид формулировката на тази заявка става ясно, че се предлага законодателство, което да е с ясна и категорична насоченост срещу съседна България⁶³. Внесено е изменение на закона, съгласно което няма да се позволява регистрацията на клубове, които носят имена или псевдоними на лица, за които в Македония се смята, че са били свързани с фашистки или нацистки организации⁶⁴, с расова, религиозна, национална, етническа и друга нетърпимост, нетолерантност, омраза, геноцид, екстремизъм⁶⁵. Законът е приет без гласове „против“ или „въздържал се“. Остава отворен въпросът по какъв критерий лицата, на които е възложено да одобряват регистрацията на такива сдружения ще преценяват кое е приемливо и кое – не. А предвид обществено заявените причини за промяна в законодателството е очевидно, че политическата класа е обединена около негативното си отношение към България.

Горното представлява противоречие на поне два международни договора, по които Република Северна Македония е страна. От една страна това е посоченият Договор за добросъседство, приятелство и сътрудничество, като политиката на Скопие е в драстично противоречие с клаузите на този акт. Другият е ЕКПЧ. Изменението на законодателството е в противоречие с чл. 11 от Конвенцията.

Заклучение

Изложеното по-горе сочи, че независимо от факта, че Република

⁶² <https://glasove.com/novini/kovachevski-osazhdam-otkrivaneto-na-kulturen-klub-s-ime-tsar-boris-iii-tova-e-provokatsiya?fbclid=IwAR3hLTvSX7k56Xmoczed30UF5PUCwetmExPgmvuNkicul7GSA6KfGMQlit0>.

⁶³ <https://bnr.bg/horizont/post/101721719/vmro-dpmne-predlaga-zakon-za-imenata-na-sdruzeniata>.

⁶⁴ <https://bntnews.bg/news/parlamentat-v-severna-makedoniya-prie-edinodushno-zakon-za-sdruzheniyata-i-partiite-1210983news.html>.

⁶⁵ <https://bnr.bg/horizont/post/101722198/v-skopie-promana-v-zakona-za-sdruzeniata-i-fondaciite>.

Северна Македония заявява като свой приоритет членството си в ЕС, реалностите на вътрешната политика фокусират други приоритети. Основно място заема темата България и специално желанието тя да бъде разглеждана в негативен контекст. Положените усилия от страна на Скопие не дават трайни резултати, а предприетите действия дават основание да се предположи, че е налице нежелание за динамизиране на културни, икономически и т.н. отношения с България, а напротив – тяхното замразяване или дори връщане на нива от предходни периоди. И като основен „инструмент“ в тази политическа философия се използва именно историята (или по-скоро историческият разказ), доколкото този подход очевидно има за цел да постигне цели, които се намират в несъответствие с ценностите на Европейския съюз. Затова и в процеса по присъединяване на Република Северна Македония следва да се обърне специално внимание на преговорната глава, която се отнася до образованието, и да се посочи, че с оглед сближаване с философията на ЕС е необходимо да се внесат сериозни промени.